

УДК 378.016.32:340

Н. В. РУКОЛЯНСЬКА

кандидат філологічних наук

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ У ВИШАХ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ**

У статті розглянуто особливості формування культури фахового мовлення у майбутніх юристів, визначено педагогічні умови для забезпечення їхньої якісної мовленнєвої підготовки. Акцентовано увагу на необхідності використання відповідних методів організації навчального процесу у вищому навчальному закладі юридичного профілю й способів розвитку належного рівня комунікативних якостей особистості фахівця у сфері права.

Ключові слова: професійна діяльність, культура фахового мовлення, мовленнєва діяльність, педагогічні умови, методи навчання, юрист.

На сучасному етапі стратегічного розвитку системи національної освіти, правової доктрини держави дедалі загострюється суперечність між потребою суспільства в юристах-професіоналах і рівнем їхньої підготовки у вишах, яке закономірно вимагає проведення дослідження умов формування в майбутнього правника культури фахового мовлення (КФМ), які забезпечили б послідовне, цілеспрямоване й ефективне вирішення зазначеної актуальної проблеми.

Посилення уваги державних органів, громадськості, науковців до питань формування КФМ зумовлене й тим, що мова права становить фундамент професіоналізму майбутніх правників, є базою здобуття фаху у вищому навчальному закладі юридичного профілю, а також основним засобом подальшої професійної діяльності, яка стає такою, “коли вона змінює суб’єктивну, особистісну сторону функціонування відповідних суспільних відносин, коли для роботи у специфічних сферах життєдіяльності виявляється необхідною особлива група спеціально підготовлених людей” [6, с. 128]. Адже юристи використовують слово як професійну вербальну зброю та засіб управління й духовного впливу на людей, із якими співпрацюють, що безпосередньо позначається на характері вирішення багатьох соціально-правових проблем, тому воно має бути досконалим, відшліфованим відповідно до чинних норм.

З огляду на викладене вище детальніше розглянемо поняття “професійна діяльність”, яке лежить в основі всієї фахової підготовки правника, у тому числі й мовленнєвої. Зокрема, О. Файєр поняття “професійна діяльність” розглядає як “вид трудової діяльності професіоналів, які володіють комплексом спеціальних теоретичних знань та практичних навиків, набутих в результаті спеціальної підготовки та досвіду роботи, мають високу ділову репутацію та володіють професійною етикою, зміст якої складається з доцільної зміни та перетворення навколишнього середовища шляхом виконання покладених на них особливих професійних

обов'язків та здійснюючи надані ним для цього права, та діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам” [6, с. 130]. Автори термінологічного словника поняття “професійна діяльність” визначають як “вид діяльності, що передбачає спеціальну освіту, тобто оволодіння системою спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання функцій, пов'язаних із певною професією” [4, с. 190]. У “Вільній енциклопедії” воно тлумачиться як “діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець” [1].

У педагогічній науці наявний значний досвід у вирішенні питань професійної підготовки юристів в умовах вищої школи. Так, формування готовності майбутніх юристів до діяльності у правоохоронних органах та закладах соціального захисту населення вивчали М. Курочкіна, А. Андрощук, А. Ключко; педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутнього юриста в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу розглядала В. Савіщенко; соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки досліджувала А. Білоножка; професійну підготовку майбутніх юристів до консультативної діяльності схарактеризував М. Василенко; проблемам мовленнєвої комунікативної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ присвячені праці О. Бандурки, І. Кириченка, В. Лукашевича, В. Синьова, В. Шакуна; як важливий елемент професійної діяльності працівника ОВС досліджували культуру мовлення Т. Гороховська, В. Клименко та ін.

Мета статті – висвітлити особливості розвитку культури фахового мовлення майбутніх правників у вищих навчальних закладах юридичного профілю.

Не викликає сумніву той факт, що для досягнення позитивного результату у процесі розвитку культури фахового мовлення майбутніх юристів необхідно створювати належні педагогічні умови. Їх необхідність зумовлена тим, що мовленнєва культура особистості належить до складних і динамічних явищ. По-перше, вона має досить складну структуру та спирається у своєму функціонуванні не лише на засвоєну систему норм і правил, а й на прояви емоційно-чуттєвого, організаційно-вольового характеру. По-друге, мовленнєва культура весь час еволюціонує, набуває якісних і кількісних змін.

У ході дослідження нами визначено такі педагогічні умови формування КФМ, що залежать від мотиваційного, когнітивного, діяльнісного структурних компонентів і мають бути реалізовані в навчальному процесі вишу:

1. Використання відповідних методів організації навчального процесу, що забезпечують високу інтенсивність і якість комунікації студентів у навчальному процесі.

2. Включення до змісту мовної підготовки навчальної інформації, орієнтованої на послідовне та систематичне формування культури фахового мовлення.

3. Залучення студентів через різні способи до активної пізнавальної діяльності з виконання спеціальних пізнавальних завдань і вправ різного рівня складності, що забезпечують послідовне та систематичне формування культури фахового мовлення.

Усвідомлення необхідності створення належних педагогічних умов для забезпечення якісної мовленнєвої підготовки юристів спонукає вчених, викладачів вищих юридичних навчальних закладів, методистів до пошуку, що призводить до певних відмінностей в інтерпретації їхньої сутності. Розуміння педагогічних умов формування КФМ науковці пов'язують, передусім, з оптимальним використанням форм організації навчальної й виховної роботи зі студентами. Педагоги вбачають своїм завданням якомога ефективніше використовувати наданий їм час і можливість впливати на свідомість та поведінку майбутніх юристів, їх готовність до фахового мовлення. Зауважимо, що таке розуміння педагогічних умов формування КФМ студентів спонукає викладачів до пошуку нових форм навчально-виховної взаємодії, які б розкривали окремі мовленнєві якості майбутніх правників, наприклад, розуміння природи фахового мовлення та вимог до нього, уміння сприймати співбесідника й відчувати його психологічний стан тощо.

Виходячи з теоретичного аналізу змісту педагогічних умов розвитку КФМ, можна твердити, що забезпечення процесу формування культури фахового мовлення в майбутніх юристів передбачає використання інформаційних та організаційних методів. Прийняття такого рішення зумовлено тим, що зазначена якість особистості є водночас результатом засвоєння, пізнання досвіду професійного мовлення, а також генеруючою основою мовленнєвих дій та поведінки правника. Зауважимо, що обидва компоненти КФМ (розвинена свідомість і актуалізована діяльність) взаємопов'язані й впливають один на одного. Так, наявність повноцінних знань про предмет та об'єкт КФМ дає змогу юристу набувати необхідних навичок на відповідному рівні. Водночас уміння взаємодіяти з людьми, встановлювати безпосередній зв'язок збагачує мовленнєвий досвід, робить його комунікативні якості більш змістовними.

На нашу думку, перше завдання педагогічного забезпечення процесу ефективного формування культури фахового мовлення в майбутніх юристів полягає в тому, щоб допомогти їм на основі інформаційного методу отримати необхідні знання, сформувані власні поняття та уявлення про фахове мовлення, його зміст і функції, друге – стосується надання допомоги в організації власної мовленнєвої діяльності, тобто їхньої взаємодії з іншими людьми на службі. Розуміння цього дозволило нам обгрунтувати педагогічні умови, що необхідні для успішного вирішення зазначеної проблеми, та розкрити їх зміст (див. рис).

Рис. Педагогічні умови ефективного формування культури фахового мовлення у майбутніх юристів

Використання відповідних методів організації навчального процесу, що забезпечують високу інтенсивність і якість комунікації студентів у навчальному процесі, є важливою педагогічною умовою мовленнєвої підготовки студентів, допомагає увідведений для цього час впливати на їхні почуття, уявлення й тим самим вирішувати визначені завдання.

Поняття “метод навчання” дослідники визначають як взаємопов’язану діяльність викладача та учнів, спрямовану на засвоєння учнями системи знань, набуття умінь і навичок, їх виховання й загальний розвиток [2, с. 275]. У процесі формування КФМу майбутніх юристів можуть бути використані різні методи організації навчального процесу: словесні, наочні, практичні. Правильний добір методів відповідно до цілей, змісту навчання й вікових особливостей студентів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, озброєнню вміннями й навичками використання набутих знань на практиці, готує до самостійного набуття знань, формує світогляд.

У навчально-виховному процесі вищої юридичної школи відбувається взаємодія викладачів і студентів, яка передбачає обмін інформацією, виявлення особистісного ставлення до проблеми фахового мовлення, організацію конкретних видів діяльності пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, комунікативного та творчого характеру. Цей процес набуває певного змісту, свідчить про активність учасників навчально-виховного діалогу. Забезпечити належний рівень обговорення актуальних питань фахового мовлен-

ня, залучити студентів до творчої співпраці під час занять та виховних заходів стає можливим завдяки певним методам навчально-виховної роботи.

Словесні методи навчання мають свою особливість, яка полягає в презентуванні інформації через слово викладача, а сприймання її здійснюється в процесі слухання. Усю їх різноманітність іноді зводять до двох методів: евристичного (запитального) – бесіда та акроматичного (викладацького) – пояснення, розповідь, лекція, інструктаж, робота з підручником. З їх допомогою відбувається отримання і сприйняття майбутніми юристами необхідної навчальної інформації щодо КФМ, її компонентів і особливостей.

Наочні методи навчання, до яких належать ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження. Активна та діяльна сутність людини вимагає, щоб студент здобував знання не тільки з підручників, а й безпосередньо із життя, власних спостережень за культурою мовлення інших людей, зокрема юристів-професіоналів, гарних ораторів, а також дослідів, які допоможуть набути навичок професійної мовленнєвої діяльності як під час навчання, так і на практиці.

Практичні методи навчання використовують під час формування КФМ для безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення знань, формування вмінь і навичок. До них належать: вправи (коментовані, тренувальні, творчі тощо), практичні, дослідні й самостійні (позааудиторні) роботи. Ці методи сприяють поєднанню теорії з юридичною практикою, формуванню у студентів активності, допитливості, творчої уяви, уміння зосереджуватися, спонукають до самостійної пошукової діяльності. У практичній діяльності викладача ВНЗ словесні, наочні й практичні методи організації навчання взаємопов'язані, головне – оптимальне їх поєднання.

Культура фахового мовлення майбутнього юриста, як і будь-які інші якості, виявляється, формується й розвивається в процесі діяльності. З огляду на це, одним із чинників вважаємо розширення сфери активного мовлення в позааудиторній роботі, яка може бути реалізована в таких формах і видах:

1. Робота нанауковому гуртку “Актуальні проблеми термінологічної культури юриста”.

2. Участь у міжвузівській студентсько-курсантській конференції “Актуальні питання юридичної термінології”.

3. Робота “Юридичної вітальні” (надання консультативної юридичної допомоги під керівництвом викладача).

4. Проведення навчально-пізнавальних заходів професійного спрямування: диспутів, дискусій, ділових ігор, зустрічей з юристами-професіоналами тощо.

5. Участь у культурологічних заходах, присвячених Дню української мови та писемності, Міжнародному дню рідної мови, Дню слов'янської писемності та культури тощо.

Результативність управління процесом формування у студентів КФМ багато в чому залежить від їх включення у сферу активного професійного спілкування (з урахуванням особистісних і вікових особливостей) упродовж усього періоду навчання.

Включення до змісту мовної підготовки навчальної інформації, орієнтованої на послідовне та систематичне формування культури фахового мовлення, є педагогічною умовою ефективного вирішення зазначеної проблеми. У процесі дослідження нами були розкриті освітньо-виховні можливості соціальної, наукової та художньої інформації.

Соціальна інформація передається за допомогою радіо, телебачення, комп'ютерних мереж, періодичної літератури, шляхом взаємообміну життєвим і професійним досвідом, висловлення особистих поглядів, оцінних суджень, публічних виступів та лекцій. Вона здатна констатувати події, які відбуваються в житті суспільства, діяльності юристів, розкривати зміст фактів, що характеризують відносини юристів з населенням. Цей вид інформації передбачає висвітлення питань загального характеру й спрямованості подій, вводить майбутніх юристів у сферу тих проблем фахового мовлення, які набувають особливого суспільного значення. Водночас соціальна інформація виявляє свою обмеженість у висвітленні закономірностей функціонування мовленнєвої культури правників і не дає відповіді на питання щодо їх змісту, організації та структури.

Наукова інформація становить вид інформації, який знаходить відображення в монографіях, підручниках, навчальних посібниках, збірниках наукових праць, дисертаціях та наукових звітах. З його допомогою юридична практика збагачується новими знаннями в галузі права, етики, естетики, психології, філософії, педагогіки, лінгвістики, соціології тощо. Їх позитивність виявляється в обґрунтуванні основних закономірностей, етапів, форм і способів функціонування КФМ. Водночас абсолютизувати ці знання та їх можливості у навчально-виховному процесі не можна у зв'язку з тим, що наукові дані піддають аналізу найважливіші прояви фахового мовлення без урахування ціннісного ставлення до нього з боку людини, що не сприяє повноцінному сприйманню та осмисленню цього процесу, не враховує безпосереднього ставлення особистості до мовлення, спілкування з людьми.

Художня інформація – вид інформаційного забезпечення, який тісно пов'язаний із практикою художньо-естетичного освоєння навколишньої дійсності. Художні твори в галузі літератури, музичного, образотворчого, театрального, фото- і кіномистецтва та хореографії здатні впливати на свідомість людини, формувати в неї емоційно-ціннісне ставлення до фахової і, зокрема, мовленнєвої діяльності. Художня інформація ж безмежна у своїх можливостях впливати на мовленнєву культуру майбутніх юристів і тому має бути включена в навчально-виховний процес.

Описані види інформації мають широкі можливості формування КФМ у майбутніх юристів і тому заслуговують відповідної уваги та впровадження у вищій юридичній школі МВС. Вони допомагають майбутнім правознавцям усвідомити сутність фахового мовлення, визначити зміст і основні функції.

Залучення студентів через різні способи до активної пізнавальної діяльності з виконання спеціальних пізнавальних завдань і вправ різного рівня

складності, що забезпечують послідовне та систематичне формування КФМ, є педагогічною умовою, спрямованою на формування позитивних мотивів студента, що стимулюють їх до активної пізнавальної діяльності в процесі формування КФМ і впливають на розвиток мовленнєвих умінь і навичок. Обґрунтовуючи зміст зазначеної умови, виділяємо такі способи залучення студентів юридичного факультету до активної пізнавальної діяльності: емоційні, інтелектуальні та діяльнісні.

Сутність *емоційних способів* організації мовленнєвої полягає в тому, що окремі вміння фахового мовлення майбутні юристи можуть засвоїти шляхом копіювання, репродуктивного відтворення та повторення. Для цього потрібно використовувати навчальні ситуації й виховні завдання, які б визначалися емоційною привабливістю, викликали у студентів активний інтерес і передбачали виконання мовленнєвих дій за яскравим зразком, прикладом тощо.

Зазначені способи несуть у собі широкі можливості залучення студентів вищої юридичної школи МВС до емоційно виразних форм фахового мовлення, створюють передумови для безпосереднього наслідування кращих зразків того, як треба встановлювати контакти з фізичними чи юридичними особами, як отримувати від них необхідну інформацію у процесі професійного спілкування. Водночас зауважимо, що вони мають певні обмеження, тому не передбачають здійснення студентами суттєвих інтелектуальних та практичних кроків. Це зумовлює доцільність їх використання лише за наявності інших способів організації мовленнєвої діяльності.

Необхідність *інтелектуальних способів* зумовлена тим, що фахове мовлення юристів передбачає виявлення інтелектуальної активності, вміння моделювати й організовувати комунікативні дії, використовувати власний інтелектуальний досвід. Суть цих способів полягає в тому, що майбутні юристи привчаються не лише копіювати й наслідувати кращі приклади та зразки фахового мовлення, але й на основі власної інтелектуальної активності (мислення, роздумів, оцінок тощо) самостійно визначати шляхи встановлення контактів і в умовах навчальних занять та змодельованих виховних ситуацій самостійно вирішувати визначені завдання.

Значення цих способів організації мовленнєвої діяльності полягає в тому, що студенти юридичного навчального закладу привчаються самостійно приймати професійні рішення, пропонувати власні варіанти розв'язання комунікативних ситуацій тощо.

Діяльнісні способи організації фахового мовлення майбутніх юристів. Активна позиція юристів у сфері фахового мовлення передбачає постійний обмін інформацією, поглядами, думками, оцінками судженнями, але головним в ній є те, що вона виступає засобом розвитку практичних умінь і навичок при вирішенні завдань комунікативного змісту. Сьогодні ці способи набувають пріоритетного характеру й заслуговують широкого впровадження в системі підготовки майбутніх юристів. Завдяки їм між викладачами та студентами юридичного навчального закладу МВС утворюється

особлива атмосфера взаємоповаги, зацікавленості й відповідальності, у свідомості майбутніх юристів утверджуються необхідні поняття та уявлення про те, що через активну співпрацю й спілкування можна досягти бажаних результатів. Діяльнісні способи привчать студентів до діалогу, збагатять практичний досвід, озброять необхідними вміннями та навичками, націлять на активне й послідовне вирішення важливих професійних завдань.

Проте для ефективного оволодіння знаннями, уміннями й навичками КФМ важливо не лише застосовувати найбільш оптимальні способи навчальної роботи, а й урахувати тривалість безперервного викладу матеріалу студентам, їх індивідуальні властивості, кількісний склад тощо. Ні принципи, ні методи, ні прийоми навчання не можуть забезпечити умови для продуктивного оволодіння навчальним матеріалом, якщо навчання не надати відповідних організаційних форм [5]. На думку І. Зайченко, “форма навчання відображає зовнішні, організаційні особливості педагогічного процесу” [3, с. 193].

Необхідно також зазначити, що про результативність мовленнєвої підготовки студентів можна говорити лише тоді, коли разом з успішним опануванням навчального матеріалу простежується свідомий потяг майбутніх юристів до самовдосконалення.

Висновки. У процесі формування культури фахового мовлення в майбутніх юристів важлива роль належить педагогічним умовам, які дають змогу збагачувати мовленнєвий досвід студентів необхідними знаннями й уміннями, ефективно використовуючи при цьому соціальну, наукову та художню інформацію, емоційні, інтелектуальні й діяльнісні способи організації мовленнєвої діяльності, комплексне використання яких у навчально-виховній роботі зі студентами позитивно впливатиме на розвиток свідомого сприймання й розуміння сутності фахового мовлення.

Список використаної літератури

1. Вільна енциклопедія “Вікіпедія” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2003. – 576 с.
3. Зайченко І. В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. В. Зайченко. – Чернігів, 2003. – 528 с.
4. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. / Г. М. Мешко. – Київ : Академвидав, 2012. – 200 с.
5. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Л. М. Паламар. – Київ, 1997. – 468 с.
6. Файер О. А. Поняття професійної діяльності та її структурні елементи / О. А. Файер // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3 (31). – С. 126–132.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2015.

Руколянская Н. В. Особенности развития культуры профессиональной речи будущих юристов в вышних юридического профиля

В статье рассмотрены особенности формирования культуры профессиональной речи у будущих юристов, определены педагогические условия для обеспечения их

качественной речевой подготовки. Акцентировано внимание на необходимости использования соответствующих методов организации учебного процесса в высшем учебном учреждении юридического профиля и способов развития надлежащего уровня коммуникативных качеств личности профессионала в области права.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, культура профессиональной речи, речевая деятельность, педагогические условия, методы обучения, юрист.

Rukolianska N. Specifics of the Development of Professional Speech Culture of the Future Lawyers at the Higher Educational Establishments of Law

The article aims to consider specifics of the development of professional speech culture of the future lawyers and to determine pedagogical conditions for the quality of their speech training. The necessity of using appropriate methods of educational process at higher educational establishments of law is stressed out as well as ways of development of proper communicational skills of legal expert as an individual.

The increased attention of the authorities, public, scientists to the issues of development of professional speech culture is caused by the contradictions between the needs of society in legal professionals and the level of their training at higher educational establishments together with the fact that legal speech is the base of future lawyers' professionalism, the foundation to obtain specialty and as the main means of further professional activities.

The purpose of the article is to highlight the characteristics of professional speech culture of future lawyers at higher educational establishments of law.

While forming professional speech culture of future lawyers we need to understand the important role of pedagogical conditions that allow to enrich their speech experience with necessary knowledge and skills and use the social, scientific and artistic information effectively, as well as emotional, intellectual and active ways of organizing speech activity, which complex use while teaching students will influence positively the development of their conscious perception and understanding of the essence of professional speech. However, we can speak about the effectiveness of speech training only when the successful learning of educational materials will be accompanied by the conscious appetency of future lawyers to self-improvement.

Key words: professional activity, professional speech culture, speech activity, pedagogical conditions, teaching methods, lawyer.